

*Н. Г. Солонська,
к. і. н., керівник культурно-просвітницького центру
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*

ОСНОВОПОЛОЖНИЙ ПРИНЦИП КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ БІБЛІОТЕК

Порушені проблеми наукового аналізу культурно-просвітницької діяльності національних бібліотек за системного підходу. Запропонована концепція розгляду всіх заходів, різних за типологією, як системи, над якою розміщена надсистема – суспільство.

Ключові слова: культурно-просвітницька діяльність, системний підхід, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського є комплексною науково-дослідною установою, до структури якої належать п'ять інститутів: архівознавства, бібліотекознавства, біографічних досліджень, рукопису, української книги. Значні зусилля НБУВ спрямовуються на проведення різних наукових заходів: конференцій, круглих столів, читань, семінарів, Днів науки та ін., що відображає колосальні потенційні можливості бібліотеки. Значна робота з організації цих заходів покладена на культурно-просвітницький центр НБУВ (далі – КПЦ) [1–3]. Її доволі великий обсяг вдається виконати тільки завдяки тому, що при розробці концепцій, складанні планів, експлікації заходів ми застосовуємо системний підхід та послуговуємося розробленими в КПЦ технологічними картами. Тобто, запорукою якісного виконання роботи є культура виробництва, яка ґрунтується на науковій основі.

Структурна схема методу організації заходу, враховуючи діючі в суспільстві різні інформаційні потоки, будується на засадах системного підходу, що є засобом одержання нового знання [4–6] й універсальним інструментом вивчення проблеми. Цей основоположний принцип допомагає «осмислити складність, поліструктурність, багатостунінчастість явищ соціальної дійсності, конкретно розкрити їх функціонування та розвиток» [7–9], сприяє висвітленню проблематики, дає змогу досліджувати «поведінку» системи в цілому. До проблематики кожного конкретного заходу ми підходимо з погляду системного підходу як конкретно-наукового методу діалектичної методології [10–12], аналізуючи проблему через призму її зв'язків з навколишнім середовищем; виділяючи головні та другорядні елементи; розглядаючи функції та структури під кутом зору пріоритету перших. Це дає змогу уявити здатність системи до розвитку, збагачення, розширення, заміни елементів, спроможність до накопичення інформації.

Існує безліч визначень системи [13, с. 13]. Її характеризує наявність таких ознак, як сукупність елементів; їх взаємозв'язок; їх взаємодія;

цілеспрямованість, які ми спостерігаємо при організації будь-якого заходу, при дуже складному, відповідальному і специфічному процесі – формуванні аудиторії. Система (захід) в результаті такого аналізу починає виокремлюватися «як острівок організованості в руслі часово-просторового потоку середовища» [14, с. 14].

Ми виходимо з того, що система – це комплекс засобів, які утворюють певну структуру, призначену для досягнення певної мети з певним ефектом [13, с. 13]; це – також «сукупність елементів, взаємопов'язаних структурно і функціонально» [15, с. 19], а «системність є атрибутом будь-якого об'єкта, процесу чи явища» [16].

Розпочинаючи працювати над темою заходу ми, звичайно, вивчаємо джерела з проблематики. Це – елементи системного аналізу, а під ним ми розуміємо «процес реалізації системного підходу, обмеженого координатами: час – оцінка – прийняття рішення (висновок) за умов одночасного представлення всіх видів процесів як обов'язкового взаємопов'язаного набору їх структурних компонентів: вхід – процес – вихід» [17, с. 20, 37].

Проілюструємо наші викладки. Так, 26 березня 2009 р. в НБУВ до 200-річчя від дня народження М. В. Гоголя проходила Міжнародна наукова конференція «Микола Гоголь і світ XXI століття». Організатори: НАН України, НБУВ, Український комітет славістів, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київський славістичний університет. Конференція (система) працювала в пленарному та секційному режимах (підсистеми). Підсистемою системи є комплекс презентацій. У даному разі це були презентації таких праць, як: Супронюк О. К. «Н. В. Гоголь и его окружение в Нежинской гимназии: библиографический словарь» (К. : Академперіодика, 2009); Супронюк О. К. «Литературная среда раннего Гоголя» (К. : Академперіодика, 2009. – 180 с.); «Микола Гоголь : укр. бібліогр.»; уклад., авт. передм. П. В. Михед (К. : Академперіодика, 2009). До вказаної підсистеми включено: дистанційну інтернет-презентацію відділу історії української книги Бібліотеки української літератури в Москві; проєкт віртуального музею «Микола Васильович Гоголь у фондах НБУВ»; спеціально підготовлені виставки із фондів НБУВ: книжково-інформаційні – «Микола Гоголь і світ XXI століття: до 200-річчя від дня народження М. В. Гоголя»; «Твори Микола Гоголя мовами світу»; «Лектура Миколи Гоголя»; ідеографічна (карти) – «Біографія Миколи Гоголя в географічних координатах»; виставка представлених Державним історико-культурним заповідником м. Дубно (Рівненська обл.) художніх робіт «Шляхами літературних героїв Миколи Гоголя»; виставка робіт народних майстрів України «Лауреати конкурсу «Золота голка» (Громадське творче об'єднання «Ексклюзив»); науково-просвітницький захід, що включав виступи науковців та громадських діячів, урочисте відкриття виставок, читання уривків із творів Миколи Гоголя мовами народів світу, що виконали співробітники НБУВ та студенти Київського національного університету імені Тараса Шевченка і Київського славістичного університету.

Мети конференції було досягнуто завдяки представленню її як системи і копіткій роботі з науковим складом, що дало можливість порушити, зокрема, такі проблеми, як: творчість М. Гоголя-письменника; М. Гоголь – славіст; філософ; мислитель; історик; психолог; літературознавець; мистецтвознавець; фольклорист; критик; публіцист; пророк на своїй і чужій землі; Гоголь і Україна; джерелознавство творчості М. Гоголя; бібліотека Миколи Гоголя; Гоголь та гоголезнавство у фондах бібліотек світу; Гоголь і християнство; інтелектуальне середовище гоголівського часу; оточення Гоголя; шляхами Гоголя; рукописи Гоголя; твори М. Гоголя у фондах бібліотек світу; Гоголь мовами світу; психологія гоголівської творчості; сміхова культура, страх і буття в творчості Гоголя; гіпотеза історичного розвитку в творчості Гоголя; епістолярна спадщина; документальна спадщина про Гоголя у фондах архівів, музеїв, бібліотек; бібліографія матеріалів про М. Гоголя; Гоголь в образотворчому мистецтві; Гоголь (гоголівська іконографія) та його твори в художній творчості; книжкові виставки в пам'ять Гоголя; просвітницькі видання на честь М. Гоголя; видавці Гоголя тощо.

Як система розглядаються і традиції для НБУВ читання академіка В. І. Вернадського, які проводяться спільно з Комісією НАН України з розробки наукової спадщини науковця. У 2009 р. XIX читання академіка В. І. Вернадського відбулися на тему: «Учення про ноосферу В. І. Вернадського і духовна культура XXI століття». Тут схема дещо простіша, але вона є гнучкою і змінюваною, що дає змогу реалізувати креативний підхід. Обов'язковими є академічні доповіді, кількість яких варіюється. У 2009 р. їх представили: директор Інституту економіки НАН Білорусі, акад. НАН Білорусі, д. е. н. П. Г. Нікітенко («Ноосферне економічне мислення та ноосферна економіка»); директор Інституту геохімії, мінералогії та рудоутворення ім. М. П. Семененка НАН України, чл.-кор. НАН України О. М. Пономаренко («В. І. Вернадський – засновник науки радіології»); зав. лабораторії технічної гідробіології Інституту гідробіології НАН України, д. б. н. О. О. Протасов («Концепція живої речовини В. І. Вернадського»). Усі доповіді виставлені на сайті НБУВ і доступні широкому колу користувачів. Повідомлення: про концепцію «Вибраних праць академіка В. І. Вернадського» доповів академік-секретар Відділення історії, філософії та права НАН України, генеральний директор НБУВ, заступник голови Комісії з розробки наукової спадщини академіка В. І. Вернадського, акад. НАН України О. С. Онищенко; «Про відновлення садиби Володимира Івановича Вернадського на Бутовій горі поблизу смт Шишаки Полтавської обл.» – перший проректор Полтавського інституту економіки і права, голова Фонду В. І. Вернадського, к. арх. В. М. Губар. Підсистемою читань є книжково-інформаційна виставка з фондів НБУВ «Учення про ноосферу В. І. Вернадського в сучасних наукових дослідженнях», підготовлена виставковим сектором КПЦ, та презентація: Никитенко П. Г. «Ноосферная экономика и социальная политика» (Минск: Беларуская наука, 2006); П. Г. Никитенко, В. А. Чигирев, П. И. Юнацкевич «Профилактика социального парази-

тизма» (Минск: ИООО «Права и экономика», 2009); П. Г. Никитенко, В. А. Гребень, С. Ю. Солодовников, Д. П. Рыбка, С. Л. Черныш «Ноосферное развитие Белоруси: теория, методология и практика» (Минск: Белорусская наука, 2009).

Такий підхід створює платформу для повноцінного та всебічного розкриття теми, що підтверджують і ХХ читання, проведені в 2010 р. на тему «Актуальні напрями науки ХХІ століття та ноосферні ідеї Володимира Вернадського».

Система заходу складається зі вступної частини (вступне слово новообраного голови Комісії з розробки наукової спадщини академіка В. І. Вернадського, головного ученого секретаря НАН України, директора Інституту теоретичної фізики ім. М. М. Боголюбова НАН України, академіка НАН України А. Г. Загороднього); академічної доповіді «Нооетика – етичний кодекс ХХІ століття», яку представив ректор Одеського державного медичного університету, академік Національної академії медичних наук України В. М. Запорожан, але нової підсистеми – розгорнутої дискусії з теми доповіді; повідомлення першого проректора Полтавського інституту економіки і права, голови Фонду В. І. Вернадського, к. арх. В. М. Губаря «Фонд В. І. Вернадського в контексті підготовки до ювілею великого вченого»; науково-просвітницької частини, що складалася з підсистем: інформації про 15-річчя української антарктичної станції «Академік Вернадський» (Національний антарктичний науковий центр Міністерства освіти і науки України) та культурологічної – демонстрації фільму «Антарктична станція «Академік Вернадський».

Отже, науковий захід, як і будь який інший, – це цілісна сукупність складових системи (вищезазначених елементів), а елементи в її складі також є цілісними об'єктами; це стала впорядкованість у просторі і в часі її елементів та зв'язків; цілісність, група пов'язаних між собою складових. Утім, загальна властивість, як зрозуміло із наведених прикладів, не є сумою властивостей елементів, що до неї входять. Захід, на нашу думку, є системою сукупних елементів, що перебувають у взаємозв'язку.

Тобто, можна зробити висновок, що науковий, науково-просвітницький захід, що часто входить у систему першого, культурно-масовий захід, що теж може входити до структури основного заходу, становить собою структуру, що виконує низку взаємопов'язаних між собою функцій і відповідних операцій. Це – система з певною кількістю підсистем (елементів), що реально взаємодіють між собою. Вони приводять до одержання інших функцій. Ми уявляємо систему (захід) як діалектичну єдність структурних функцій, з огляду на особливості характеру пов'язаних між собою елементів, специфіку зв'язку об'єкта з навколишнім середовищем.

Захід – це процес перетворення інформації, під час якого елементи системи змінюють свій стан. Організована система (вона організується цілеспрямовано координатором заходу; в НБУВ – культурно-просвітницьким центром) характеризується динамічним процесом накопичення і перетворення

вхідних елементів (вхідної інформації) у вихідні елементи (вихідну інформацію).

Розглянемо на підтвердження наших висновків ще один приклад. 26 листопада 2009 р. в НБУВ відбувся круглий стіл «Українська генеалогія: династія Тулубів». Організатори: Національна академія наук України; Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського; Український комітет славістів. Мета заходу: привернути увагу вітчизняних дослідників та широких кіл громадськості, уряду до нагальної необхідності започаткувати створення в НБУВ електронного зібрання «Генеалогія України», в якому продуктивно та плідно функціонуватиме електронна бібліотека. Ідея круглого столу ґрунтується на тому, що генеалогія визнає цінність кожної особистості, міцно об'єднує країни і народи. Звернення до родових традицій народів України збагачує всіх нас, дає змогу краще усвідомити багатство нашої давньої історії.

Зінаїда Павлівна Тулуб (1890–1964) – автор панорамної дилогії «Людолови», в якій відображено історичне тло України за гетьманування Конашевича-Сагайдачного (написана в 1934–1937 рр.), роману «В степу безкраім за Уралом», повісті «На распутье», низки кіносценаріїв, п'єс, численних віршів. Вона переклала багато творів з української, французької мови російською. Павло Олександрович Тулуб – відомий свого часу юрист і поет, який писав вірші та нариси російською мовою і друкувався у таких відомих журналах, як: «Неделя», «Художник», «Вестник Европы», «Одесский листок», «Жизнь и искусство», «Путь», «Мир Божий», «Нива», «Педагогический листок», «Донская речь», «Приазовский край», «Южный край», «Таганрогский вестник», «Журнал для всех» тощо. Єлизавета Василівна Тулуб, мати Зінаїди Павлівни, друкувала свої оповідання в журналах: «Детское чтение», «Наблюдатель», «Путеводный огонек», «Светлячок» та ін.

Круглий стіл (система) охоплював підсистеми – науково-просвітницький захід та підготовку книжково-інформаційних виставок із фондів НБУВ «Українська генеалогія: династія Тулубів»; виставок архівних документів із фондів – Інституту рукопису НБУВ; Відділу рукопису Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України; Центрального державного архіву-музею літератури, мистецтв України. У свою чергу, підсистема «науково-просвітницький захід» складалася з урочистого відкриття, презентації збірки невиданих поезій Зінаїди Тулуб «Стихи моей молодости» (упорядник – М. Сльозко).

Як впливає із прикладів та висновків, структура системи (заходу) охоплює складові (елементи), їх ієрархію та зв'язки. Під структурою ми розуміємо основу організації системи: складові елементи, число і характер зв'язків між ними. Якщо змінюються елементи (структури), то, відповідно, змінюватимуться і зв'язки між ними.

Взаємодія між суспільством (надсистема) та заходом (системою) відбувається в спосіб задання функцій, концепція чого розглядалася нами в інших працях. Потoki інформації замикаються, коли необхідність

перетворюється на можливість, а система, що формується, починає функціонувати згідно із запитом надсистеми (суспільства) і система (захід) адаптується до надсистеми. Отже, будь-який науковий захід має бути об'єктом наукового дослідження.

Література

1. *Солонська, Н. Г.* Науково-просвітницька діяльність бібліотек: аспекти формування комунікаційних зв'язків / Н. Г. Солонська // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К. : НБУВ, 2005. – Вип. 14. – С. 702–717.
2. *Солонська, Н. Г.* Модели библиотечных книжных выставок как их теоретическое воспроизведение / Н. Г. Солонська // Материалы 12-й Международ. науч. конф. по проблемам книговедения «Наука о книге. Традиции и инновации», Москва, 28–30 апр. 2009 г. ; к 50-летию сб. «Книга. Исследования и материалы» : в 4 ч. / РАН, Науч. совет «История мировой культуры», Отд-ние ист.-филол. наук, Комис. по истории кн. культуры и комплекс. изучению книги, Научн. центр исслед. истории кн. культуры, Совет по книгоизданию при МАН, Моск. гос. ун-т печати ; редкол.: В. И. Васильев (сопредсед.) [и др.]. – М. : Наука, 2009. – Ч. 2. – С. 62–64.
3. *Солонська, Н. Г.* Культурно-просвітницька діяльність національної бібліотеки: нова парадигма комунікаційної стратегії / Н. Г. Солонська // Соціальні комунікації в стратегії формування суспільства знань : матеріали Міжнар. наук. конф., 26–27 лют. 2009 р. : у 2 ч. / М-во культури і туризму України, Харк. держ. акад. культури, Акад. мистецтв України, Ін-т культурології. – Х. : ХДАК, 2009. – Ч. 2. – С. 3–5.
4. *Кремянский, В. И.* Методологические проблемы системного подхода к информации / В. И. Кремянский. – М. : Наука, 1977. – 288 с.
5. *Ван Гиг, Дж.* Прикладная общая теория систем : в 2-х кн. / Дж. Ван Гиг ; пер. с англ.: Б. Г. Сущкова, В. С. Тюхтина. – М. : Мир, 1989. – 335 с.
6. *Блауберг, И. В.* Становление и сущность системного подхода / И. В. Блауберг, Э. Г. Юдин ; АН СССР, Ин-т истории естествознания и техники. – М. : Наука, 1973. – 270 с.
7. *Санцевич, О.* До поняття про діалектичний взаємозв'язок джерелознавства й методики історичного дослідження / О. Санцевич // Укр. іст. журн. – 1984. – № 2. – С. 48–55.
8. *Дубровіна, Л. А.* Кодикологія та кодикографія української рукописної книги / Л. А. Дубровіна ; відп. ред. О. С. Онищенко ; АН України, Ін-т рукописів ЦНБ ім. В. І. Вернадського, Ін-т укр. археографії. – К., 1992. – 262 с.
9. *Томашевский, Ю. Б.* Проектирование автоматизированных систем обработки информации и управления на основе системного подхода / Ю. Б. Томашевский, Н. П. Митяшин. – Саратов, 2000. – 61 с.
10. *Мысин, Н. В.* Книга, як системообразующий фактор культурной преемственности: опыт системного подхода : автореф. дисс. ... канд. филол. наук / Н. В. Мысин. – Л., 1981. – 16 с.
11. *Лаппо-Данилевский, А. С.* Методология истории / А. С. Лаппо-Данилевский. – СПб. : Студ. изд. ком. при Историко-филол. фак., 1913. – Вип. 1/2 : пособие к лекциям, читан. студентам С.-Петербур. ун-та в 1910/1913 году, вып. 1, ч. 1 : Теория исторического знания : пособие к лекциям, читан. студентам С.-Петербур. ун-та в 1909/10 учеб. г. – 1910. – 292 с.
12. *Аверьянов, А. Н.* Система : филос. категория и реальность / А. Н. Аверьянов. – М. : Мысль, 1976. – 188 с.

13. Основы моделирования сложных систем / под ред. И. В. Кузьмина. – К. : Вища шк., 1981. – 359 с.

14. Могилевський, В. Д. Формалізація динамічних систем / В. Д. Могилевський. – М. : Вуз. кн., 1999. – 215 с.

15. Клименюк, О. В. Системний підхід до інтенсифікації технологічних процесів / О. В. Клименюк. – Тернопіль : Лілея, 1998. – 264 с.

16. Малюта, А. Н. Закономерности системного развития / А. Н. Малюта. – К. : Наук. думка, 1990. – 136 с.

17. Стабин, И. П. Автоматизированный системный анализ / И. П. Стабин, В. С. Моисеева. – М. : Машиностроение, 1984. – 308 с.